

DÂNİŞMENDLİLER
(1085-1178)

Orta Anadolu'nun Fâtipleri

YAYIN NO: 808

DÂNİŞMENDLİLER (1085-1178)
Muharrem Kesik

1. Basım: Mart 2017

ISBN: 978-605-9521-08-6

Yayın Yönetmeni: *Ahmet Nuri Yüksel*

Kapak Resmi: *Melikgazi Kalesi*

Kapak: *Kenan Özcan*

Sayfa Düzeni: *Mehdi Yılmaz*

Baskı: *Zafer Matbaası*

Maltepe Mah. Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/117 Topkapı / İstanbul

Tel: (0212) 612 24 31

Kapak Baskı: *Azra Matbaacılık*

Cilt: Zafer Ciltevi

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Çağaloğlu / İSTANBUL

Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74

bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

DÂNİŞMENDLİLER
(1085-1178)

Orta Anadolu'nun Fâtipleri

MUHARREM KESİK

Muharrem Kesik

1969 yılında Giresun'da doğdu. 1979 yılında ilkokulu, 1987 yılında liseyi İstanbul'da bitirdi. Lisans öğrenimini 1987-1991 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başladı. 1991-1993 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak, İstanbul'da Ahmet Çuhadaroğlu İlköğretim Okulu'nda tarih öğretmenliği yaptı. 1993 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1994'te *Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-Aylemü'z-zâhir fi ahvâli'l- evâil ve'l-evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri* adlı teziyle yüksek lisans öğrenimini tamamladı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Programı'na kayıt oldu. 27 Temmuz 1999'da *Sultan I. Mesud Devri Türkiye Selçukluları Tarihi (1116-1155)* adlı teziyle doktor unvanını aldı. 4 Haziran 2003 tarihinde de yardımcı doçentlik kadrosuna atandı. 2 Mart 2012 tarihinde doçent unvanı aldı. Hâlen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde doçentlik kadrosunda görevini sürdürmekte olup İngilizce ve Arapça bilmektedir.

Yayımlanmış Kitapları

Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi, Ankara 2003.

Son Dönem Bizans İmparatorluğu Tarihi Bibliyografyası, İstanbul 2003. (müşterek yazarlı)

At Üstünde Selçuklular, Türkiye Selçukluları'nda Ordu ve Savaş, İstanbul 2011.

1071 Malazgirt, Zafere Giden Yol, İstanbul 2013.

Türkiye Selçukluları -Makaleler-, İstanbul 2015.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	8
Önsöz.....	11
Kaynaklar	13
Dânişmendnâme.....	13
1. Arapça ve Farsça Kaynaklar	16
2. Bizans Kaynakları	21
3. Ermeni Kaynakları.....	23
4. Süryani Kaynakları	24
5. Haçlı Kaynakları	25
6. Kitâbeler.....	26
7. Sikkeler.....	26
Araştırma Eserler	27
Giriş	29

I. BÖLÜM

MALAZGİRT ZAFERİ SONRASINDA ANADOLU'NUN DURUMU VE DÂNİŞMENDLİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

A. Malazgirt Zaferi Sonrasında Anadolu'nun Durumu ve Bizans İmparatorluğu.....	35
1. Selçukluların Anadolu'da Fetihleri	35
2. Emîr Artuk b. Eksük'ün Anadolu'daki Faaliyetleri	38
Roussel'in Anadolu Macerası ve Emîr Artuk Tarafından Tutsak Edilişi	38
Emîr Tutağ'ın Anadolu Akını ve Roussel'in Tutuklanması.....	43
3. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu.....	46
B. Dânişmendlilerin Ortaya Çıkışı ve Dânişmend Gazi Dönemi.....	48
Dânişmend Gazi'nin Etnik Kimliği ve Nesebi.....	48
Dânişmendlilerin Bayburt Şehrini Ele Geçirmeleri	59
Sultan I. Kılıç Arslan'ın Malatya Kuşatması (1097)	61
Dânişmend Gazi'nin Antakya Prinkepsi Bohemund'u Esir Edişi (1100)	62
1101 Yılı Haçlı Seferleri ve Dânişmend Gümüştegin Ahmed Gazi	65
1101 Yılında Anadolu'ya Gelen İlk Haçlı Ordusu	67
1101 Yılı'nın İkinci Haçlı Ordusu.....	72
1101 Yılı'nın Üçüncü Haçlı Ordusu.....	73
Dânişmend Gümüştegin Ahmed Gazi'nin Malatya'yı Fethi (18 Eylül 1102)	75
Antakya Prinkepsi Bohemund'un Serbest Bırakılması ve	
Dânişmend Gazi ile Sultan I. Kılıç Arslan Arasında Anlaşmazlık	77

II. BÖLÜM

EMİR GAZİ (MELİK GAZİ) (1105-1134)

Emîr Gazi'nin Yardımıyla Mesud'un Türkiye Selçuklu Sultanı Olması	84
Dânişmendli Emîr Gazi-Artuklu Belek Gazi İttifakı ve Mengüçükoğulları ile İlişkiler.....	88
Emîr Gazi-Sultan Mesud İttifakı ve Malatya'nın Dânişmendlilerin Eline Geçmesi (1124).....	89
Emîr Gazi-Artuklu Dâvud Mücadelesi (1125)	91

Melik Arab'ın Sultan Mesud ve Emîr Gazi'ye Karşı Mücadelesi.....	91
1) Sultan Mesud-Melik Arab Mücadelesi	91
2) Emîr Gazi ile Melik Arab Arasındaki Savaş	92
Emîr Gazi'nin Bizans, Ermeni ve Haçlılar ile İlişkileri	93
Emîr Gazi'ye Melik Unvanının Verilmesi ve Ölümü	97

III. BÖLÜM

MELİK MUHAMMED (1134-1142)

Melik Muhammed'in Keysun (Göksun) Şehrini Kuşatması (1136-1137)	105
Melik Muhammed'in Şublas Kalesi'ni Kuşatması (1137)	107
Melik Muhammed'in Kilikya ve Karadeniz Bölgesi'ne Yaptığı Akınlar.....	107
Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos'un Niksar Kuşatması (1139-1140)	108
Dânişmendli Melikinın Sivas Kongresi Günlerinde Fark Edilen Mersiyesi.....	113

IV. BÖLÜM

DÂNİŞMENDLİLERİN DAĞILMA DÖNEMİ (1143-1164)

Anadolu'da Üstünlüğün Yeniden Türkiye	
Selçuklularının Eline Geçmesi.....	117
Dânişmendli Kayseri Melikliği (1143-1169).....	119
Dânişmendli Sivas Melikliği (1143-1175)	120
1. Melik Yağıbasan Dönemi (1143-1164)	120
a. Yağıbasan ile Sultan I. Mesud Arasındaki İlişkiler (1142-1155)	120
b. Melik Yağıbasan'ın Fetihleri	123
c. Yağıbasan-Nüreddin Mahmûd Zengî İlişkileri (1155)	124
d. Melik Yağıbasan'ın Harput ve Çemişkezek Bölgesi'ni İstilasası (1163) ve Artuklular ile İlişkileri	124
e. Yağıbasan ile II. Kılıç Arslan Arasındaki İlişkiler (1155-1164)	124
2. Ebû'l-Muzaffer Şemsüddin İsmâil b. İbrahim b. Melik Muhammed Devri	129
3. Sivas Dânişmendli Melikliği'nde Melik İmâdeddin Zünnûn Devri.....	132
Dânişmendli Malatya Melikliği (1143-1178)	136
1. Melik Aynüddeve Dönemi	136
Sultan Mesud'un Malatya Kuşatmaları	136
a. Birinci Malatya Kuşatması (1143).....	136
b. İkinci Malatya Kuşatması (1144)	137
2. Melik Alâeddin Zülkarneyn Dönemi	137
a. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Üçüncü Malatya Kuşatması (1152)	137
b. Malatya Meliki Aynüddeve'nin Karısı Olan Hâtun'un Malatya'da Yaptıkları.....	139
3. Nâsırüddin Muhammed'in Birinci Hükümdarlık Dönemi (1162-1170)	141
4. Ebû'l-Kasım Dönemi (1170-1171).....	142
5. Feridun Dönemi (1171-1175)	143
6. Nâsırüddin Muhammed'in Malatya'da İkinci Hükümdarlık Dönemi (1175-1178).....	145
Dânişmendli Melik İsmâil'in oğlu Muhammed'in Selçuklulara Karşı İsyanı	146
Dânişmendli Meliklerinin Medfun Olduğu Yerler	147
Sonuç	148
Selçuklu Hizmetinde Yağıbasan'ın Oğulları	152
Pervâne Zahîrüddin İli.....	152
Muzafferüddin Mahmud.....	153
Nizâmüddin Sührâb	153

V. BÖLÜM

TEŞKİLAT VE İDARE, KÜLTÜREL, SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT, MİMARİ

A. Merkez Teşkilatı	157
1. Hükümdar.....	157
a. Başkent.....	158
b. Saray.....	158
c. Taht.....	158
d. Saltanat Çadırı.....	159
e. Sancak-Bayrak.....	159
f. Nevbet.....	159
g. Unvan ve Lakap.....	160
h. Sikke (Para Bastırmak).....	161
2. Vezir	171
3. Hâton	171
B. Taşra Teşkilatı.....	174
C. Ordu ve Askerî Teşkilat.....	175
Nevbetiyân: Askerî Bando (Davul ve Borazan)	175
D. Kültürel ve Sosyal Hayat	178
E. Ekonomik Hayat	181
1. Devletin Gelirleri	181
F. Dânişmendilerde Mimari	183
a. Mevcut Eserler	183
1. Ulu Camiler	184
2. Camiler.....	186
3. Mescidler	187
4. Medreseler	188
5. Külliyeler.....	191
6. Kümbetler.....	191
7. Köprüler.....	194
b. Mevcut Olmayan Ancak Kaynaklardan Tespit Edilen Eserler	194
Dânişmendlilerin Soykütüğü (Şeceresi)	195
Kronoloji.....	196
Bibliyografya	199
Genel Dizin	219

KISALTMALAR

ae.	: Aynı eser
age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
agt.	: Adı geçen tez
Alm.	: Almanca
a.mlf.	: Aynı müellif
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
AVİD	: Avrasya İncelemeleri Dergisi
Bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
CSHB	: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae
çev.	: Çeviren
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DTCFD	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
Eİ ²	: Encyclopedia of Islam, Second Edition (İng.)
Frs.	: Fransızca
GAL, Suppl.	: Geschichte der Arabischen Litteratur, Supplementbände
haz.	: Hazırlayan
HŞ.	: Hicrî-Şemsî
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İng.	: İngilizce
İÜSBE	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İTED	: İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi
JRAS	: The Journal of the Royal Asiatic Society
km	: Kilometre
Krş.	: Karşılaştırmız
Ktp.	: Kütüphane, Kütüphanesi
m.	: Metre
n.	: Not
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden
Or.	: Oriental
ö.	: Ölümü
RHC	: Recueil des Historiens des Croades
SAD	: Selçuklu Araştırmaları Dergisi
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
TD	: Tarih Dergisi
TKA	: Türk Kültürü Araştırmaları
TOEM	: Tarih-i Osmâni Encümeni Mecmuası
trc.	: Tercüme, tercüme eden
Trk. trc.	: Türkçe tercümesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TYB	: Türkiye Yazarlar Birliği
vd.	: Ve devamı
vr.	: Varak
vs.	: Vesaire
yay.	: Yayımlayan, yayınları

Kendisine çok şey borçlu olduğum
pek saygıdeğer hocam Prof. Dr. Abdülkerim ÖZAYDIN'a...

ÖNSÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarlarından Sultan I. Mesud Dönemi'ni çalışmaya başladığım zamanlarda Dânişmendliler Tarihi'nin de kaynaklarıyla tanışmaya başladım. Kısa bir süre sonra fark ettim ki eğer Türkiye Selçuklu Tarihi'ni anlamak istiyorsak bu, Dânişmendlileri anlamadan mümkün olabilecek bir şey değildir.

Bu devrin karanlıkta kalmış olması nedeniyle kimi kaynak yazarları dahi bu devlet ile ilgili bilgilerin tutarsızlığı nedeniyle Dânişmendliler Tarihi'ne pek girmek istememişlerdir. Hatta İbn Bîbî, eseri *el-Evâmirü'l-Alâiyye*'de bu durumu olanca açıklığıyla da belirtmiştir. Bundan olsa gerek ki, günümüz tarihçileri bu konuya pek fazla ilgi göstermemişlerdir. Dânişmendliler Tarihi konusu üzerinde ilk çalışma yapan tarihçilerimizden M. Halil Yinanç'ın Dânişmendlilerin Ermeni asıllı olduğuna dair görüşlerini kaleme alması belki de bu hanedanın tarihini yazma konusundaki talihsizliği bir kat daha arttırmıştır.

Ancak Prof. Dr. Osman Turan'ın *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı önemli eserinde Dânişmendliler hakkında verdiği bilgiler ve *Dânişmendnâme* yorumu ile özellikle hocam Prof. Dr. Abdülkerim Özeydin'in *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Dânişmend Gazi" ve "Dânişmendliler" maddeleri bu dönemin tarihine çok büyük katkılar sağladı. Açıkça belirtmek gerekirse söz konusu her iki çalışma da beni çok etkiledi. Bu iki çalışmanın dışında Ord. Prof. Dr. Mükrimin Halil Yinanç tarafından yazılan *İslâm Ansiklopedisi* maddesi, Dânişmendlilerin menşesine dair verilen bilgiler hariç tutulmak kaydıyla, konunun aydınlatılmasında önemli katkılar sağlamıştır.

Bütün bu önemli katkılara rağmen Anadolu'da kurulan ilk siyasi teşekküllerden biri olup Anadolu tarihine bir dönem yön vermiş Haçlılarla, Bizansla ve Ermenilerle yapılan mücadelelerde önemli roller üstlenmiş bir Türk hanedanının müstakil bir kitap çalışmasına konu olmayışı beni üzmekte idi.

2001 yılında hazırlamış olduğumuz *Cenâbî Tarihi*'nde (*el-Aylemü'z-Zâhir*) yer alan "Dânişmendliler" bölümünün neşir ve tercümesi bizi bu çalışmaya biraz daha yaklaştırmış oldu. Şüphesiz Dânişmendlilerin kuruluşu ve ilk hükümdarına ait bilgiler yeterli değildir.

Bu dönemin her türlü güçlüklerine rağmen son yıllarda Dânişmendliler tarihine, meslektaşlarımızın ve tarih meraklılarımızın ilgisinin büyümesi bizi fazlasıyla sevindirmektedir.

Bu çalışmayı, özellikle Dânişmendlilerin Türkiye Selçukluları, Bizans İmparatorluğu ilişkilerinin, Haçlılar ve Ermeniler ile mücadelelerinin aydınlatılması, beyliğin teşkilat, sosyal kültürel ve ekonomik hayatı hakkında ayrıntılı bilgi vermek, kaynakların müsaade ettiği ölçüde Dânişmendliler tarihinin karanlıkta kalan kısımlarını aydınlatabilmek ve problemleri konularına cevaplar aramak umuduyla yapmaya çalıştık.

Kitabı hazırlarken destansı, masalvari ve kaynağı belirsiz bilgilerden Dânişmendli Tarihi'ni ayıklamaya çalıştık. Mutlak surette kaynak bilgilerine dayanan doğru malumatı toplamaya çalıştık. Tarih metodolojisine ve bilimsel gerçeklere uygun bir çalışma yapmaya gayret gösterdik. Konuyu dağıtmadan gereksiz ayrıntılara boğmadan yalnız Dânişmendli tarihini ilgilendiren kayıtlara yer vererek yazmaya çalıştık. Elbette eksiklerimiz ve hatalarımız vardır, yapıcı olmak kaydıyla her türlü katkı ve eleştiriye açık olduğumuzu peşinen bildirmek isteriz.

Çalışmalarım sırasında her zaman desteğini gördüğüm ve değerli görüşlerinden istifade ettiğim kıymetli hocalarım Prof. Dr. Abdülkerim Özyaydın'a ve Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e teşekkürü bir borç bilirim. Dânişmendli sikkeleri konusunda önemli katkılarını gördüğüm merhume sayın Tunçay Aykut'u, Haçlılar ve Bizans tarihi konusunda katkılarından dolayı merhume hocam Prof. Dr. Işın Demirkent'i saygı ve rahmetle anıyorum. Bu çalışmaya belli konularda araştırma eser ile katkı sağlayan ve kitabın bir an evvel tamamlanması konusunda bizi gayrete getiren Müjgân Üçer'e teşekkür ederim. Eserin yazımı sırasında teknik konulardaki yardımlarından dolayı kıymetli öğrencilerim Elif Çelik, Elif Şendoğan, Murat Mürefte, Şeyhmus Nayır, Derya Kahya, Ozan Soyer ve özellikle Uğur Vardarlı'ya teşekkür ederim. Eserin yayımlanması aşamasında gösterdikleri titiz çalışmadan dolayı başta Adnan Mecid Yüksel Bey olmak üzere emeği geçen tüm Bilge Kültür Sanat Yayınevi çalışanlarına ayrıca teşekkür ederim.

Muharrem Kesik
Üsküdar 2016

KAYNAKLAR

DÂNİŞMENDNÂME

Dânişmendnâme Anadolu'da meydana getirilmiş ilk kahramanlık destanıdır. Türünün en güzel örneklerinden biri olan *Dânişmendnâme* genellikle bu adla tanınmakla beraber bazı yazma nüshalarında *Kıssa-i Melik Dânişmend*, *Kıssa-i Dânişmend Gazi* veya *Kitâb-ı Melik Dânişmend* adları da kullanılmıştır.

Dânişmendnâme'nin Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus'un emriyle, münşilerinden İbn Âlâ tarafından 642 (1245) yılında, gaziler arasında dolaşan menkıbelerin derlenmesi sonucu kaleme alındığı Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Mirkâtü'l-cihâd*'ına dayanılarak hemen hemen bütün araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir. Yalnız Osman Turan bunun II. İzzeddin Keykâvus değil I. İzzeddin Keykâvus olduğunu ileri sürer ve telif tarihini daha geriye götürür.¹ Mükrimin Halil Yinanç ise yazılış tarihi olarak ancak XIV. yüzyılın kabul edilebileceği kanaatindedir.²

İbn Âlâ'nın Türkçe olarak gerçekleştirdiği bu birinci yazılışın bugüne kadar hiçbir nüshası ele geçmemiştir. Mevcut *Dânişmendnâme* nüshaları, onun kitabının Tokat Kalesi dizdarı Ârif Ali tarafından yeniden elden geçirilerek ikinci defa kaleme alınmış biçiminden ibarettir. Gelibolulu Mustafa Âlî'nin bu ikinci yazılışı 762 (1360-61) yılında, yani I. Murad devri başında göstermesine karşın Fuad Köprülü başta olmak üzere hemen bütün araştırmacılar II. Murad dönemini (1421-1451) kabul etmişlerdir. Ârif Ali, destanın başında belirttiğine göre, epeyce bir düzenleme yaparak kitabı daha iyi anlaşılmasını sağlamak için on yedi kısma (meclis) bölmüş ve bazı manzum

1 *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1993, s. 127.

2 *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri Anadolu'nun Fethi I*, İstanbul 1944, s. 89-90.

parçalar eklemiştir. Bugün mevcut nüshaların tamamı bu ikinci yazılışı aksettirmekle birlikte sonraki tarihlerde yapılan istinsahlar sırasında meydana gelen bazı farklılıklar da göze çarpmaktadır.³

Dânişmend Gazi'nin menkıbelerini ilk defa kitap hâline getiren İbn Âlâ'nın onların aslına ne ölçüde sadık kaldığı, Dânişmendlilerle Türkiye Selçukluları arasındaki rekabetin etkileri karşısında tavrının ne olduğu, bunu kitabını meydana getirirken nasıl değerlendirdiği konusu kadar ikinci yazılışın sahibi Ârif Ali'nin İbn Âlâ'nın metnini ne kadar muhafaza ettiği de pek çözüme kavuşacak gibi görünmeyen bir meseledir.⁴

Dânişmendnâme'nin tarihle ilgisi, öteden beri üzerinde durulan önemli bir konu olmuştur. Bu önemli destanî romanın, daha XVI. yüzyıldan itibaren başta Gelibolulu Mustafa Âlî olmak üzere Cenâbî,⁵ Karamânî, Kâtib Çelebi, Müneccimbaşı ve Hezârfen Hüseyin gibi Osmanlı tarihçilerince tam anlamıyla bir tarih kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu işi başlatan da bizzat kendi ifadelerinden anlaşıldığı üzere Âlî'dir. Âlî, Niksar'daki memuriyeti sırasında Ârif Ali'nin kitabının bir nüshasını görmüş ve ona yeni bir şekil vererek âdetâ bir Dânişmendliler tarihi meydana getirmiştir. Âlî'nin bu eseri *Mirkâtü'l-cihâd* adını taşımakta olup bazı araştırmacılar tarafından *Dânişmendnâme*'nin üçüncü yazımı olarak da değerlendirilmektedir.⁶ Aslında *Dânişmendnâme*'nin birinci ve ikinci yazılış hikâyeleri bu eserden öğrenilmektedir. Âlî'den sonra yukarıda isimleri geçen bütün tarihçiler aynı yolda yürümüşlerdir. Onlara dayanarak XIX. yüzyıldan itibaren Dânişmendliler hakkında araştırmaları bulunan P. Casanova, J. H. Mordtmann ve Jean Laurent gibi şarkiyatçılar, onların verdiği bilgileri tekrar kullanan Necip Âsım, Halil Edhem ve *Amasya Tarihi* yazarı Hüseyin Hüsâmeddin gibi Türk tarihçileri de aynı yolu benimsemişlerdir.⁷

Dânişmendnâme'den ilk bahsedenler Th. Houtsma ve Smirnov olmakla birlikte⁸ önemine ilk dikkati çeken ve kısa da olsa ilk tahlilî bilgileri veren Fuad Köprülü'dür.⁹ Yukarıda işaret edildiği üzere XVI. yüzyıldan itibaren bazı Osmanlı tarihçileri ve daha sonra bir kısım şarkiyatçılar *Dânişmendnâme*'yi tanımış ve eserlerinde bir tarih kaynağı olarak hiçbir eleştiri süzgecinde geçirmeden geniş ölçüde kullanmışlarsa da onu ilk defa ilmî bir şekilde

3 Ahmet Yaşar Ocak, "Dânişmendnâme", *DİA*, VIII, 478.

4 Ocak, "Dânişmendnâme", *DİA*, VIII, 478.

5 Muharrem Kesik, "Cenâbî'ye Göre Dânişmendliler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul 2001, sy. 4, s. 243-266.

6 bk. *Mirkâtü'l-cihâd*, Millet Ktp., nr. 5282.

7 Ocak, "Dânişmendnâme", *DİA*, VIII, 479.

8 Ocak, "Dânişmendnâme", *DİA*, VIII, 479.

9 *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 258-260; a.mlf., *TTK Belleten*, VII/27, s. 425-430.

inceleyenler adı geçen ilim adamları olmuştur. Daha sonraki tarihlerde de *Dânişmendnâme* bazı tarihçiler ve edebiyat tarihçilerince ele alınmış bulunmakla beraber¹⁰ Irène Mélikoff'a gelinceye kadar bütün yönleriyle ciddi bir şekilde tahlil edilip incelenmemiştir. Mélikoff, hem *Dânişmendnâme*'yi edebî, lisanî, tarihî, folklorik vb. bütün yönleriyle derinlemesine bir incelemeye ve eleştiriye tâbi tutmuş, hem de belli başlı nüshalarını karşılaştırarak -bazı okuma yanlışlarını ihtiva etmekle beraber- güzel bir tenkitli metin meydana getirmiştir.¹¹ Eserin bugün Türkiye'de özel ellerde ve bir kısım kütüphanelerde, Rusya ve Avrupa'nın bazı kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır.¹²

Dânişmendnâme ilk defa Mükrimin Halil Yinanç tarafından tam tersi bir eğilimle aşırı bir eleştiriye tâbi tutularak kesinlikle kaynak değeri olmayan bir "hurafeler kitabı" olarak görülmüş ve içindekilerin bütünüyle uydurma olduğu ileri sürülmüştür.¹³ Yinanç'a göre *Dânişmendnâme*, Artuk Bey'in Yeşilirmak havzasındaki fetihlerini tamamıyla Dânişmend Gazi'ye mal etmiş olup destanda yer alan Artuhi aslında bu gerçeğin bir yansımasıdır. Metinde geçen yer adları da uydurma olup gerçek coğrafi mekânlarla ilgisi yoktur.¹⁴ Yinanç bu eleştirilerini daha da ileri götürerek bazı Ermeni kaynaklarının müphem ifadelerine dayanmak suretiyle bizzat Melik Dânişmend Gazi'nin Ermeni asıllı bir mühtedi olduğunu iddia etmiştir.

Buna karşılık Irène Mélikoff, titiz ve ayrıntılı bir çalışma ile *Dânişmendnâme*'nin esaslı bir kritiğini yaparak onun ne eski Osmanlı tarihçilerinin kabul ettikleri gibi gerçek bir vekayinâme, ne de Yinanç'ın iddia ettiği gibi bir hurafeler kitabı olduğunu ortaya koymuştur. Mélikoff, dönemin belli başlı yerli ve yabancı kaynaklarıyla *Dânişmendnâme*'yi sıkı bir tenkide tâbi tutmuş, hem Dânişmend Gazi'nin şahsiyeti hem fetihleri hem de coğrafi isimler ve mevkiiler bakımından önemli ipuçları ihtiva ettiğini göstermiştir.¹⁵ Osman Turan da aynı şekilde hareket ederek Yinanç'ın aşırı gittiğini belirtmiş ve daha başka tarih kaynaklarıyla karşılaştırarak *Dânişmendnâme*'nin bir tarih kaynağı olarak kullanılabileceğini göstermiştir.¹⁶

10 bk. Şükrü Akkaya, "Kitâb-ı Melik Danişmend Gazi: Danişmendnâme", *AÜDTCFD*, VIII, (1950), s. 131-144.

11 *La Geste de Melik Dânişmend: Etude Critique du Dânişmendnâme*, Tome I: Introduction et Traduction, Paris 1960; Tome II: Edition Critique, Paris 1960.

12 bk. Köprülü, *TTK Belleten*, VII/27, s. 426; Mélikoff, *La Geste de Melik Dânişmend*, I, 171-176.

13 *Anadolu'nun Fethi*, s. 81.

14 bk. *Anadolu'nun Fethi*, s. 82-103; *İA*, III, 468-479.

15 bk. *La Geste de Melik Dânişmend*, I, Giriş kısmı.

16 *Selçuklular Zamamında Türkiye Tarihi*, s. 120-132.